

Csikk. Déry Tibor »Bálint elindul« című irodalmi forgatókönyvének színpadi utasítása szerint (Csillag 1953 : 1089) az egyik munkanélküli »szögesvégű botjával csikkeket gyűjt iszákjába«. Az író 1930-ba teszi drámájának cselekményét, de ma is lehet még látni embereket akik — esetleg fejlettebb technikával: szöges bot hegyére szúrva — csikk-eket szednek föl az utcán. A *csikk* szót Balassa József nem iktatta be magyar szótárába (1940), de mindenki ismeri: 'eldobott cigarettavég' a jelentése.

A *csikk* már a század elején ismeretes volt a pesti familiáris és diák-nyelvben. Először az EtSz. szótározza 1918-ban Szabó Lajos nagykanizsai följegyzése alapján (NyF. 48 [1907]: 61): *csik* 'szivarvégé; Zigarrenrest, Zigarrenstümmel'. Magam 1905 körül, Budán hallottam először *csikk* formában és 'cigarettavég' jelentéssel. A szót, melyet a MTsz. nem ismer, tolvajnyelvek minősítette két jassz-szótárunk. Íme az adatok:

Szirmay István: A magyar tolvajnyelv szótára (Bp., 1924.): *csikk* 'cigaretta- vagy szivarvég'. — Kálnay Gyula—Benkes János: A tolvajnyelv szótára. (Nagykanizsa, 1926.): *csik* 'cigarettavég'.

Semmi nyom nincs arra, hogy a *csikk* a magyarban keletkezett volna. Eredetét más nyelvekben kell keresnünk.

Az a tény, hogy a *csikk* egyetlen nyelvjárási adata Nagykanizsáról való és hogy a *csikk*-et feljegyző két tolvajnyelvi szótár egyike éppen Nagykanizsán jelent meg: nyugati szomszédaink felé utal. Az EtSz. a szlovén *čik* 'szivarvég' szót jelöli meg közvetlen forrásként. Származtatási lehetőségként kínálkozik azonban a német tolvajnyelv is, bár innen csak újkeletű adatunk van. W. Polzer: Gaunerwörterbuch (München, 1922.): *czik* 'Kot, Schmer, Butter, Kautabak' (Nem tűnik ki, hogy milyen hangot jelöl ez az írásmód, de a lengyeles *cz* nyilván a magyar *cs*-nek megfelelő hangra utal, amit a következő adat is bizonyít.); *Tschik* 'Zigarren- oder Zigarrestenstümmel'.

A szó azonban megvan — régebbi följegyzés alapján bizonyítható — a bécsi és osztrák nyelvben is. A legrégebbi adatot Hugo Schuchardt-nak, a nagynevű gráci nyelvésznek a nyelvkeveredésről, kétnyelvűségről írt művében találtam (Slawo-deutsches und Slawo-italienisches, Graz, 1884. 126). Schuchardt megállapítja, hogy az Elba melletti cseh-német Leitmeritzben és Bécsben használatos a *Tschick*'Cigarrestenstümmel' szó, sőt bekerült a tájnyelvi irodalomba is.

A bécsi nyelv *tšik* szaváról újabb adatot Th. Gartner szolgáltatott: *tšik* 'Zigarrestenstümmel' (Fremdes im Wortschatz der Wiener Mundart. Z. f. hochd. Mundarten 5 [1904]: 130). — Gartner szerint nyugati német nyelvjárásban is megvan a szó (Lenz: Die Fremdwörter des Handschuhshheimer Dialekts. Baden-Baden, 1896.): *šik*. [Ez valószínűleg a francia *chique* 'szivarvég' szóból.]

Honnan való a rotwelsch és bécsi *Tschick* 'szivarvég'? Közvetlenül olaszból, vagy szláv közvetítő nyelvből. Utóbbira — a bécsi és rotwelsch adatokat nem említve — az EtSz. utalt: szlovén *čik* 'Zigarrenrest' (= szivarvég).

Az olasz nyelvre, mint az osztrák nyelv felé közvetlen átadóra, Schuchardt (i. h.) figyelmeztetett: az olaszoknál 1860 táján közönséges volt a *cicca* [ejtése: *csikká*] szó. Schuchardt szerint a csehországi Theresienstadtban 1866 előtt állomásozó olasz ezredek* közvetítették a szót az osztrák nyelvbe. (Ez a föltevés nem magyarázza meg, hogy miért lett az olasz *cicca*-ból az osztrák *Tschick* hangalak.)

A magyar *csikk* olasz megfelelőjére a következő adatokat találtam. — Vocabolario della lingua italiana (Milano, é. n. [1941?]): *cicca* 'mozzicone di sigaro o sigarette' (= szivarvég, cigarettavég); *non valere una cicca* 'non valere nulla' (= nem ér semmit, bagót sem ér); *ciccare* 'masticar cicche' (= szivarvéget rágni). — Nicola Zingarelli: Vocabolario della lingua italiana (1942): *cicca* 'ciò che avanza di un sigaro fumato' (= ami megmarad az elszítt szivarból); *ciccaluolo* 'chi va attorno a cercar le chicche, spec. di notte col lanternino' (= aki körbejár, szivarvéget keresve, főleg éjjel, kis lámpással); *ciccare* 'masticare la ciccha' (= szivarvéget rágni). Az adatokból kiderül, hogy a csikkgyűjtés az olasz életben is úgy szerepel, mint nálunk, azzal a hozzátétellel, hogy vannak éjjeli bagó-gyűjtők is.

Témánk szempontjából nem fontos, de nem érdektelen az olasz *cicca* 'csikk' eredetének kérdése. Erre vonatkozólag megoszlanak a vélemények.

1. Francia eredet. — Schuchardt (i. h. 127) szerint a *cicca* a francia *chique* átvétele; valószínűleg a francia katonák vagy tengerészek közvetítették. Schuchardt csak odavetőleg említi; de semmivel sem bizonyítja ezt az ötletet, amely nem is vehető figyelembe.

2. Olasz-latin-görög eredet. — P. Petrocchi: Novo Dizionario (1897): *cicca* 'avanzo del sigaro fumato' (= elszítt szivar maradéka) = *cica* 'per nulla affatto' (= semmiség) < latin *cica* 'piccole cose, inezie' (= apróságok, értéktelen dolgok). — Vocabolario (i. m. 1941): *cicca* a **cikk* töből ~ *cica* 'un nonnulla, una cosa da nulla' (= semmiség). — Zingarelli (i. h. 1942): *cicca* < latin *ciccum*. — Meyer—Lübke román etimológiai szótára a latin *ciccum*-ból származtatja az olasz *cicca*-t és ebből a francia *chique* 'szivarvég' szót.

Ami a latin szót illeti, a *ciccum* 'gránátalma magtokja', csekélység, kicsiség' (Finály, Goelzer, Ernout-Meillet latin szótárai) görög eredetű, a *κικκος* (*kikkosz*) 'ua' szóból.

Az olasz szónak a francia nyelvben található megfelelői mindenesetre távol állnak a magyar *csikk*-tól. A szó nem a franciából került át az olaszba, amint Schuchardt jelezte.

Íme a francia adatok:

Chique 'morceau de tabac roulé qu'un mâchonne' (= bagó, dohánycsomó, amit rágnak); *chiquer* 'mâcher une chique de tabac' (= bagót rágni). Ebben a jelentésben a francia akadémia szótárába csak 1835-ben veszik föl. A francia szó eredete nem világos. — Hatzfeld—Darresteter—Thomas szótára (1924) szerint származása bizonytalan; a spanyol *chico* 'kicsi' szóval való kapcsolata kétséges; talán összefügg a *chiqueter* 'apródarabokra tép' igével, amelyből a *chiquet* 'valaminek apró darabja' főnév származott. — Gamilscheg francia etimológiai szótára (1928) bonyolult származtatást ad, bár többhelyütt megjegyzi, hogy az összefüggések még homályosak. A *chique* 'szivarvég, bagó' származhatik szerinte elvonással a *chicot* 'fatönk, forgács, szilánk' szóból. Az utóbbi összefügghet a *chiquet* 'darabka, kicsiség' szóval, amely talán a *chipot* 'ua' és a *chiche* 'csekély, kevés' kereszteződése. A *chiche* talán a latin *ciccum*-ból, tehát az olasz *cicca* őseiből. . . — Dauzat etimológiai szótára (1946) a *chique* 'játékgyölyő' → bagó' szónak lehetséges német eredetét is felveti: < *schicken* 'küldeni' . . . A zürzavar teljes, de annyi mindenesetre ténynek látszik, hogy akár német, akár provanszál-latin eredetű, a francia *chique* 'bagó' semmiesetre sem őse az olasz *cicca*-nak, tehát a magyar *csikk*-nek.

A *csikk* olasz megfelelőjének hangalakja és latin-görög háttere nyilvánvalóvá teszi, hogy nem a francia *chique* felé — francia > olasz > magyar, vagy francia > német > magyar — kell keresni a *csikk* hozzánk-jövetelének az útját. Az olasz eredet kétségtelen. Az EtSz. szlovén közvetítésre gondol, de valószínűbb, hogy a *csikk*-et a bécsi nyelvjárásból

* Schuchardt megemlíti még, hogy Theresienstadtban magyar ezredek is voltak: tőlük származik a Theresienstadtban használatos *Bago* < magyar *bagó*, amit a prágaiak is átvettek.

vagy tolvajnyelvből kaptuk. A bécsi szó pedig vagy az olaszból közvetlenül, vagy szlovén közvetítéssel származott.

Zolnai Béla